

Arquitectures absents

Potser per un afany de voler recuperar arquitectures oblidades o «absents», i per tal de posar de manifest el valor d'allò que mai no es va fer realitat, presentem una recopilació de projectes no edificats pensats per a les nostres ciutats i oblidats als arxius professionals o als centres de documentació col·legials.

Els projectes absents no tenen cos ni massa, però sí una memòria que, com un halo, els envolta d'intencions i d'història. Reconèixer la importància que l'existència d'aquests exercicis té per a l'arquitectura implica valorar les aportacions arquitectòniques de cada època a través de la seva revisió. En tot cas, una interpretació actual dels valors històrics i arquitectònics d'aquestes propostes pot millorar la nostra percepció d'aquells estils, reflexos d'uns sentiments passats.

El destí, la casualitat o simplement l'interès per recuperar la petjada perduda de l'arquitectura ha volgut que coincideixin la preparació i la publicació d'aquest número amb l'exposició *Arquitecturas Ausentes del Siglo XX*, resultat d'un projecte d'investigació iniciat l'any 1997, coordinat

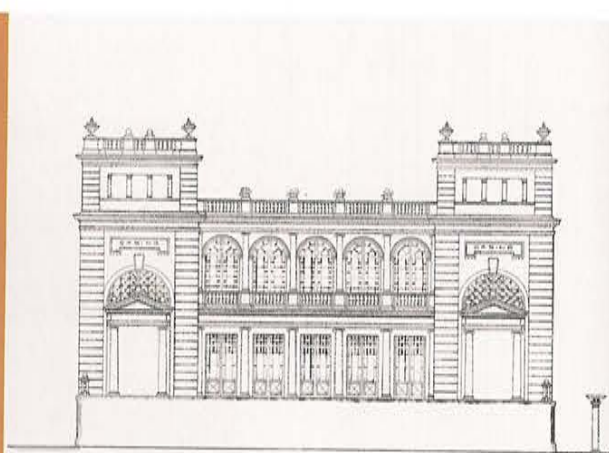
per l'arquitecte Mariano Bayón, i amb la participació de prestigiosos arquitectes, com ara Miguel Fisac, Sáenz de Oiza, Rafael Moneo, Juan Navarro Baldeweg, Josep Quetglas, Manuel Gallego i Josep Llinàs, entre d'altres. Aquesta exposició retrospectiva planteja un recorregut per vint-i-quatre visualitzacions de projectes no edificats, desapareguts o profundament alterats, ideats per grans figures de l'arquitectura del segle XX.

En aquesta ocasió, no hi són tots els que són i, per tant, molts encara tindran, a més de la condició d'absents, la condició d'oblidats. Però, iniciat el camí per a la recuperació de la nostra memòria «absent» arquitectònica, de ben segur que altres companys voldran completar aquesta tasca tan interessant i didàctica.

Juan M. Zaguirre
Director d'AT

Casino a Salou d'Antoni Pujol

Casino a Salou
Arquitecte Antoni Pujol
Situació Salou, Tarragonès
Any 1910

Façana principal

Avantprojecte de casa de correus i telègrafs per a Reus de Pere Caselles

Pere Caselles i Tarrats (1864-1936), arquitecte establert i arrelat a la ciutat de Reus, des dels seus càrrecs públics o exercint la professió com a liberal, va dedicar gairebé tot el seu esforç i la seva feina al complicat i restringit àmbit local. Així, va perfilar una trajectòria brillant, solitària i sempre relacionada amb els corrents i les avantguardes de l'època al nostre país, i de la qual deixa constància amb la seva obra, que segueix les directrius estilístiques del final del segle XIX i començament del XX, la qual cosa tampoc no ens ha d'estranyar si tenim en compte que són les que dominava i les que ja havia treballat des de força jove, dirigint obres de l'arquitecte Lluís Domènech i Muntañer (primers pavellons de l'Institut Pere Mata).

La formació acadèmica i la seva capacitat artística i creativa fan que passi amb facilitat per diversos estils: neogòtic i neomedieval als inicis (casa Tarrats, casa Homdedéu, casa Punyed), modernista en la majoria de les obres del primer quart del segle XX i noucentista en les obres del final de la dècada dels vint (casa Vilella, al raval de Santa Anna, o grup escolar Pompeu Fabra, al carrer Sardà).

Entre 1900 i 1925, època de maduresa professional, va projectar i dirigir molta obra pública de significació rellevant, com el Banc d'Espanya, al raval de Santa Anna; l'Estació Enològica, al passeig de Sunyer; el grup escolar Prat de la Riba; les Escoles Rubió i Ors, al carrer Rafel Casanova; l'església de Sant Joan, al camí de l'Aleixar; la nova façana i el campanar del Santuari de Misericòrdia (truncat en la seva construcció pels esdeveniments de la guerra), i d'altres, en gran part, i amb més o menys encert, dins l'estil modernista.

L'obra privada se centra en els edificis d'habitatges, de nova planta o rehabilitats, dins de la ciutat (casa Munné, casa Miró, casa Anguera, casa Sagarra, casa Iglesias, casa Sardà, casa Tomàs Jordi, casa Grau, casa Piñol, casa Ramon Vendrell i d'altres) i fora, en el cas dels masos (mas Vilella, mas Vilanova, mas Fontana, mas Navas, Villa Maria, mas Cuadrada, xalet Espinós i d'altres).

Ja en l'etapa final de la seva carrera professional, amb un bagatge dilatat i constantment actiu, obert als diversos àmbits de l'arquitectura (en els vessants de l'obra pública i la privada, projectant i dirigint incansablement, o en les tasques d'urbanització, com a arquitecte municipal), l'any 1927, Pere Caselles signa l'avantprojecte d'un edifici de Correus i telègrafs per a la ciutat, a la cantonada entre el carrer del Doctor Robert i el camí de la Selva.

Aquest avantprojecte, poc o gens conegut, del qual tenim coneixement a través dels originals que guarda l'arxiu històric del Centre de Documentació de la Demarcació de Tarragona del CoAC, consta de nou plànols en paper de seda. Dibuixats amb tinta de colors diferents, en el cas de les perspectives, o amb negre, per a les plantes, seccions i façanes. Els dos plànols en color representen una «perspectiva general» exterior i una «perspectiva interior» i els altres set, en blanc i negre, representen dues seccions (en el mateix document), un «desarrollo de las fachadas» i la «planta baja», «planta piso principal», «planta piso 2.ª», «planta piso 3.ª» i «planta de cubiertas».

Reus estava en plena fase de desenvolupament urbanístic, industrial i demogràfic, i necessitava edificis per a equipaments públics adequats a

les circumstàncies: grups escolars, mercat, escorxador, estació enològica o edificis per a Correus i telègrafs. De fet, és el mateix que passava a la resta de l'Estat, a les capitals de província i a les poblacions més despertes, la qual cosa fa que el Govern del monarca Alfons XIII se n'ocupi i elabori plans de desenvolupament, com el de l'any 1908, per al cas de la construcció d'edificis de Correus i telègrafs.

L'edifici projectat per Caselles encaixa amb el programa i els objectius d'aquest pla; no obstant això, per la data de la signatura, la seva redacció és molt posterior. De fet, és així, ja que les negociacions amb el Govern per fer realitat un altre edifici de Correus i telègrafs depenien d'un panorama econòmic extremadament delicat i el temps passava, a l'espera que l'Estat s'encarregués de la totalitat dels costos, incloent-hi la compra del solar, com s'explica més endavant.

La planta de l'edifici s'estructura al voltant d'una galeria central, coberta a l'alçada de la segona planta per una estructura metàl·lica vidriera, que passa a ser pati descobert a les plantes superiors. La construcció se separa de la mitgera paral·lela al carrer del Doctor Robert amb un altre pati de servei, dedicat a l'entrada i la sortida de la correspondència. Tanmateix, amb les dues primeres plantes, es dona compliment al programa de serveis de Correus i telègrafs, mentre que les plantes superiors es destinen a dos habitatges per planta: la tercera, amb els habitatges de més categoria, i la quarta amb els més senzills. Les plantes d'habitatges tenen un accés independent des del camí de la Selva i queden totalment desvinculades de les plantes inferiors.

Al soterrani, que només es grafia a nivell de les seccions, se suposa que hi ha cambres d'instal·lacions i magatzems, ventilats a través de les petites finestres que queden a peu de vorera i que permeten que la planta baixa s'elevi a l'alçada necessària per magnificar la composició de la façana amb aquest sòcol.

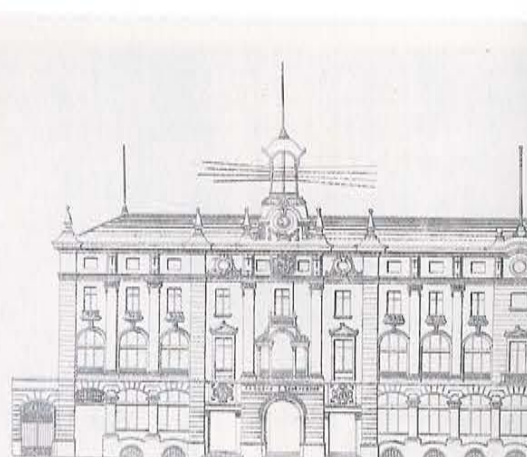
L'eix de composició de la planta s'interromp i es torça cap a la confluència dels dos carrers, per col·locar-hi, amb molta habilitat, la sala d'accés i el vestíbul, sobre del qual hi ha les peces més importants de les plantes superiors.

Les façanes i l'interior, com es pot observar a la perspectiva, estan ornamentats amb la sumptuositat que pertoca a un edifici tan representatiu. L'accés públic està flanquejat pels escuts oficials de l'Estat i coronat amb un gran rellotge i una torre de comunicació telegràfica. La bandera espanyola queda centrada al frontal del carrer del Doctor Robert.

No deixa de ser una proposta força interessant, amb una idea clara i contundent, per ordenar la complexitat programàtica dels diferents usos que s'hi ubiquen. Una idea que segueix les pautes higièniques de ventilació per als habitatges, gràcies a un gran espai central, molt lluminós i lleuger, al voltant del qual s'organitza tota l'activitat pública. L'espai central pot recordar-nos, a petita escala, l'edifici de Correus i telègrafs de Barcelona, projectat el 1914 pels arquitectes Josep Goday i Jaume Torres, dins les claus del noucentisme català.

Reus, que té uns 26.681 habitants, s'estima que necessita 600 m² de solar, que es pagarà a 30 ptes/m² i que el cost de l'edifici serà de 275 ptes/m², per tant, i afegint-hi el 15% en concepte d'imprevistos, despeses

Seu de Correus a Reus
Arquitecte Pere Caselles i Tarrats
Nom original: *Anteproyecto de casa de Correos y Telégrafos para Reus*
Client: Dir. Gen. de Correos y Telégrafos (Ministerio de la Gobernación)
Situació: Camí de La Selva, Reus, Baix Camp
Any concurs: 1915

Desenvolupament de les façanes principals

de redacció i benefici industrial, es preveu un pressupost per a l'edificació de 207.750 pessetes. Sempre segons les dades facilitades per les juntes locals, en virtut de la Reial ordre de 10 de maig de 1908 i les obtingudes pel concurs celebrat a conseqüència de la Reial ordre de 30 de desembre del mateix any.

A la memòria que va servir de base per elaborar la Llei de 14 de juny de 1909 sobre nous edificis per a Correus i telègrafs, s'hi esmenta l'èxit del fruit dels treballs preparatoris de les juntes locals constituïdes i la resposta satisfactòria del concurs d'oferta de solars i edificis particulars, que constituïen un total de 55 expedients, amb 277 propostes distribuïdes entre capitals i poblacions. En el cas de Reus, s'hi presenten 10 propostes. De les consideracions fetes, es conclou que es construiran edificis a les capitals de província i a les poblacions de Cartagena, Ferrol, Gijón, Maó, Reus, Vigo i Las Palmas, dins d'un crèdit de 23,5 milions de pessetes que es poden gastar en diferents exercicis i segons les necessitats de les obres.

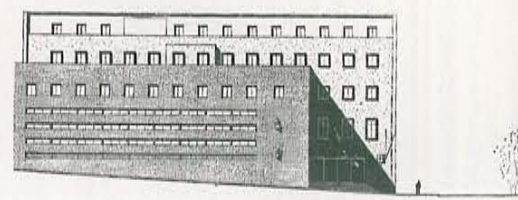
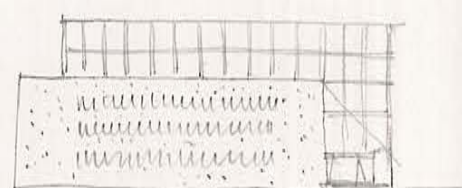
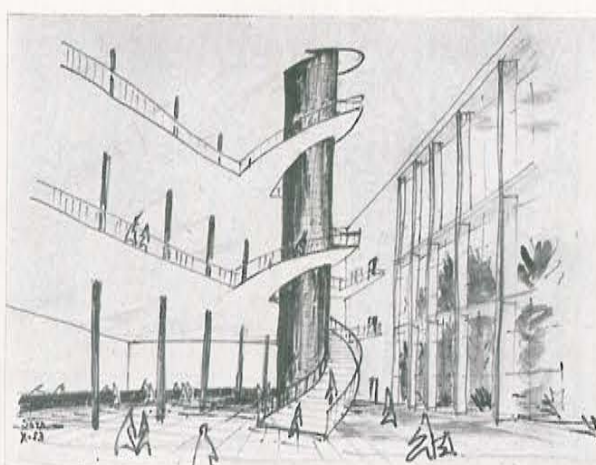
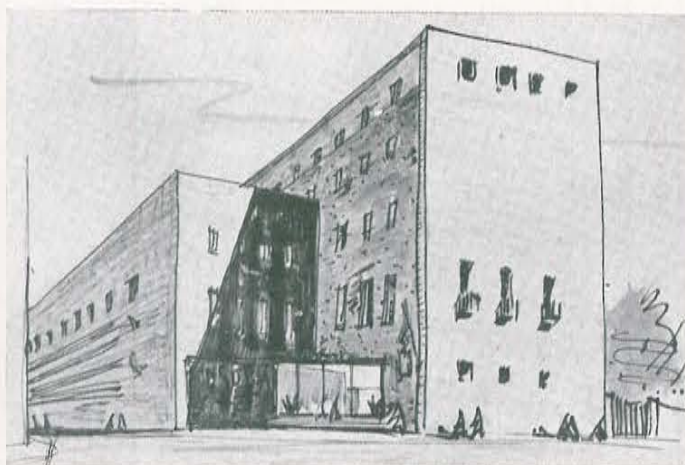
L'any 1915, la Direcció General de Correus i Telègrafs del Ministeri de la Governació, que ja havia redactat el *Plan de construcción de edificios para Correos y Telégrafos*, agrupa els antecedents i preceptes relacionats amb aquest pla de construcció des que es va iniciar, l'any 1908, fins al compliment de l'any 1915, fent una compilació de tot el que fins aquell moment s'havia publicat a la *Gaceta de Madrid*. D'aquesta compilació, en destaquen les dades següents, pel que fa al contingut de les propostes i al programa dels edificis:

Tanto los anteproyectos como los proyectos definitivos se presentaran en papel tela, encarpetados y firmados por sus autores, comprendiendo la documentación siguiente:

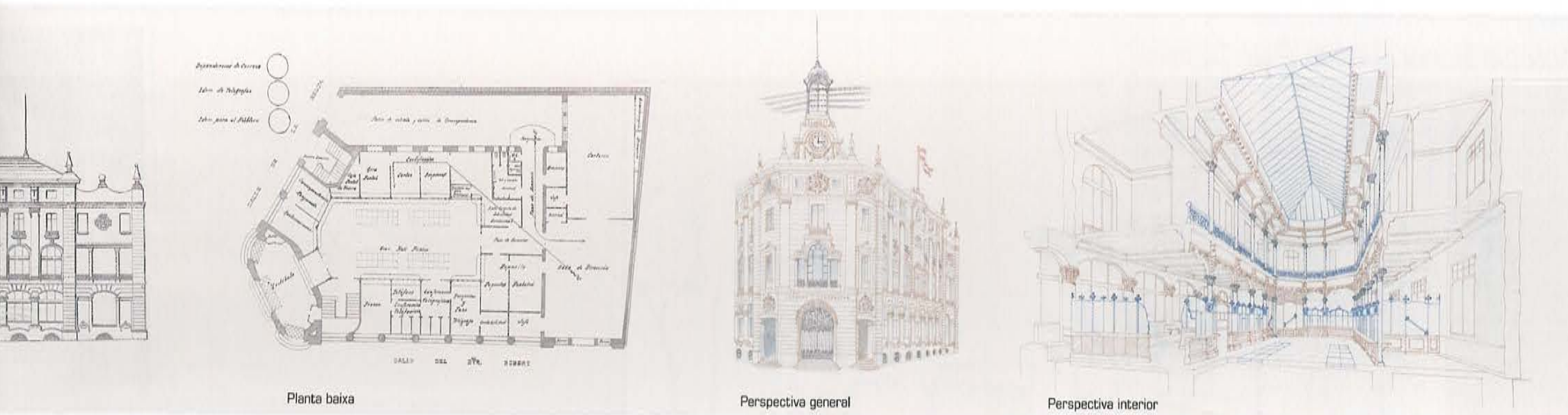
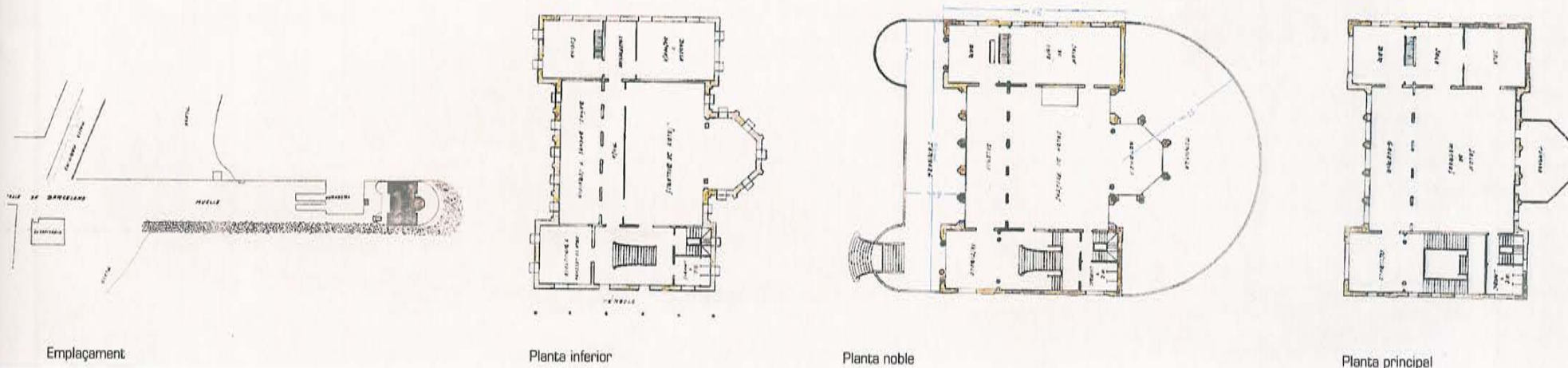
Anteproyectos.- 1.º Memoria descriptiva razonando la distribución adoptada, materiales elegidos, sistema de construcción que haya de emplearse con expresión de los detalles y cálculos necesarios

Delegació d'Hisenda a Tarragona d'Alejandro de la Sota

Delegació d'Hisenda a Tarragona
Arquitecte Alejandro de la Sota
Nom original: *Nuevo delegación de Hacienda en Tarragona*
Situació: Rambla Nova, Tarragona, Tarragonès
Any concurs: 1935

Estudis de la façana

y el plazo de ejecución de las obras.

2.º Planos en croquis, pero con todo detalle, empleando la escala de un centímetro por metro para las plantas y de 1 por 200 para los alzados, y que comprendan:

- Las diferentes plantas del edificio con el estudio de la red general de desagüe, a tenor de lo dispuesto en las Reales Ordenes de 18 de julio de 1900 y 30 de agosto de 1902, y la distribución para la calefacción e instalación del alumbrado eléctrico.
 - Diseño o diseños de la fachada o fachadas del edificio, indicando su disposición y ornamentación.
 - Secciones longitudinal y transversal, en las que se detallen la estructura del edificio y las disposiciones que se adopten a la ventilación y calefacción de los diferentes locales y dependencias.
- 3.º Un avance del presupuesto comprendiendo los estados de mediciones de las obras con los precios unitarios y el resumen general, estableciendo el 1 por 100 para imprevistos, el 6 por 100 por redacción del proyecto, gastos de dirección y administración y el 8 por 100 en concepto de beneficio industrial e interés del dinero adelantado que determina la legislación vigente de Obras Públicas.

Més endavant, a les bases del programa per al concurs de projectes, concretament a la base vuitena, s'hi especifica:

En las distintas plantas o pisos que se proyecten para la edificación de que se trata, deberán establecerse en la forma que los autores estimen más conveniente los servicios que se expresan en la base 9.º, sin otras limitaciones que las siguientes:

Planta de sótanos.- Según las condiciones de terreno y las especiales del clima, podrán o no disponerse éstos y utilizarlos o no para viviendas o estancias de personal. Desde luego, si se establecen, y disponiéndolos en buenas condiciones de impermeabilidad, luz y

ventilación, se destinarán para locales de archivo de Correos y de Telégrafos, depósitos para paquetes postales, de impresos, almacenes de sacas, material eléctrico para Telégrafos, como hilos, pilas, aisladores, etc., sin preocuparse en almacenar los postes, que se instalarán en locales independientes del edificio objeto del proyecto.

Planta baja.- En esta planta y en fácil comunicación con el público, se instalarán los servicios de Correos que tienen relación directa con el mismo y los de recepción y tasa de los telegramas, así como los locales destinados a conferencias telefónicas y telegráficas para servicio del público y de prensa, si esto es posible, sin menoscabo de las restantes oficinas.

Planta principal y superiores.- En estas plantas se distribuirán las oficinas administrativas de ambos servicios con los despachos de los respectivos jefes. Se tendrá en cuenta la independencia mutua de ambos ramos de la Administración y la relación armónica entre las oficinas de cada uno de ellos.

Las últimas plantas del edificio deben reservarse para habitaciones de los jefes y de un portero u ordenanza de cada servicio, teniendo presente para la distribución general cuanto se previene en los artículos 5.º y 6.º del Pliego general de condiciones de 20 de abril de 1915.

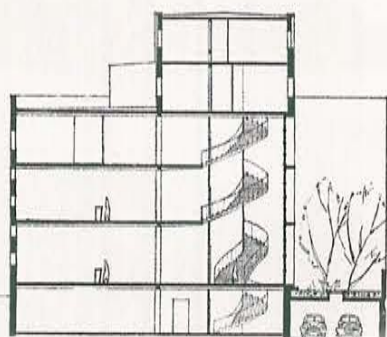
L'embranchida inicial a poc a poc es va diluint i el temps va passant, fins que l'any 1914, i per Reial ordre, es dona un termini perquè es constitueixin un altre cop unes juntes locals d'inspecció i vigilància de les obres de construcció i reforma dels edificis destinats als serveis de Correus i telègrafs. De fet, la lentitud es deu a la manca de crèdit de l'Administració, que força els ajuntaments perquè cedeixin gratuïtament els solars o edificis que cal reconvertir a favor de l'Estat, amb la certesa que el sacrifici ja donarà els seus fruits i que si hi ha ajuntaments que no cedeixin un solar o un edifici, no es garanteix que s'avanci fins que s'obtingui el crèdit necessari per al seu pagament. La Reial ordre va adreçada als governadors

civils de provincia, excepte els de Madrid, Barcelona, València, Lleó, Pontevedra i Sant Sebastià, i als alcaldes de Cartagena, Ferrol, Gijón, Reus, Vigo, Las Palmas, Maó, Linares i Manresa.

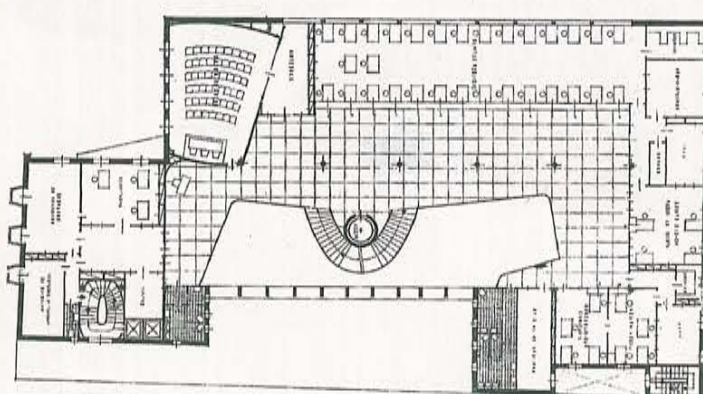
Poc després, a l'inici de 1915, els concursos de solars anunciats l'any 1908 es declaren deserts per Reial ordre. Es considera que el llarg termini de temps que ha transcorregut des de l'aprovació de la llei fins a l'atorgament dels crèdits necessaris per començar l'execució del pla ha perdut la seva eficàcia en els concursos. Perquè els propietaris, en uns casos, han disposat de les finques que havien ofert o bé, en altres casos, els han rebuixat de preu i n'han fet ofertes noves. Aleshores, el Ministeri de la Governació autoritza un concurs nou de solars o edificis que cal enderrocar o aprofitar per a aquelles poblacions on encara no s'han començat les obres de construcció o que no tenen superfícies cedides gratuïtament pels municipis respectius. El cas és que en la relació de poblacions en les quals es projecta construir edificis de Correus i telègrafs a compte de l'Estat, Reus ja no hi consta, ja que no ha fet el «sacrifici» de cessió del solar o d'un edifici per rehabilitar.

Per continuar amb l'execució del pla concebut per l'Estat, es proposa un concurs entre arquitectes espanyols, perquè sigui equitatiu i pràctic. Les bases d'aquest concurs s'establiran posteriorment i és molt probable que des de Reus es continuessin els tràmits per tal que l'Estat es fes càrrec de la compra dels terrenys proposats i, fins i tot, que també es presentés la proposta d'avantprojecte elaborada per Pere Caselles. Tanmateix, això és una suposició, perquè més endavant hi ha constància que es permutaran els solars del camí de la Selva, emplaçament de l'avantprojecte que ens ocupa, el propietari dels quals és la Direcció General de Correus i Telecomunicacions. La permuta es fa amb els terrenys on avui hi ha l'edifici actual de Correus, a la plaça de la Llibertat.

Josep Canela, arquitecte

Secció transversal

Planta entresolat

imatges: Fundació Alejandro de la Sota

Antonio Bonet, Josep Puig Torné

